

Лилијана Чичкарић
Институт друштвених наука
Београд

УДК : 316.4.063: 321.72
Прегледни рад
Примљен: 12. 10. 2014.

ПАРТИЦИПАЦИЈА ЖЕНА У ПАРЛАМЕНТУ – СИНДРОМ “СТАКЛЕНОГ ПЛАФОНА” И ПАРТИЈСКА СЕЛЕКЦИЈА¹

Сажетак: У иџексџу се размџира уџиџај синдрома сџакленој крова и џарџијске селекције на џарџиџијацију жсена у џарламенџу и друџим џолиџичким инсџиџиџуџијама. Синдром “сџакленој џлафона”, који џодразумева невидљиву, али џоџиво неџробојну џраницу која жсене у џрофесионалном живоџу дели од уџиџајних џозиџија и сџварној наџреџка у каријери, је џлавни разлој малој броја жсена укључених у џолиџиџу. Према фокусу исџраживања моџу се издвоџиџи џри џруџе џреџреке за џолиџичку џарџиџијацију жсена. Веџина исџраживача усмерава џажњу на џолиџички сисџем, инсџиџуџионалне и џравне механизме, џиџање џихове џроџусносџи и унаџређење функционалносџи. Знаџно мање засџуџљену џруџу џредсџављају ауџори који се фокусирају на соџио-економске џреџреке, маџеријалне услове и шири друџиџвени конџексџи. Трећу скуџину чине они који размџирају идеолоџико-џсихолоџке џреџреке, џаџријархалне кулџурне обрасце, џрадиџионалне родне улоџе, самоџоуздање, амбиџију и жељу жсена да се баве џолиџиџком.

Полиџичке џарџије су кључни акџери у џроцесу дискрџиминаџије жсена, збој џоџа иџио не дозвољавају да буду изабране у већем броју на џолиџичке функције. Бројни су факџори који уџиџу на џо да се џиџање родне равноџравносџи у џолиџичким сџранкама различџиџо инџерџреџира. Наџрисуџиџији су конџексџуални и идеолоџки, који се односе на различџиџо дефинисање џоложаја жсена унуџар сџраначке аџенде, владајућу климу џо џиџању родне равноџравносџи и џоџиџована џудских џрава, сџеџен друџиџвеној развоја и џолиџичких слобода. Заџим, џо расџросџрањеносџи долазе орџанизациони факџори, који се џиџу унуџрашњеџ усџројсџива сџранака, начина на који се бира руковоџсџиво, да ли џосџоје унуџрашње женске џруџе за џриџисак и лобирање и да ли су сџраначке лидерке видљиве на месџима одлучивања. Следећи џо важносџи су инсџиџуџионално-џравни, који обухваџају џиџи изборној сисџема, законски и усџавни оквир и џроџисане квџиџе, на националном и/или сџраначком нивоу.

Кључне речи: жсене, џолиџиџичка џарџиџијација, џарламенџи, џарџијска селекџија.

¹ Текст је настао у оквиру пројекта “Структуралне и историјске промене српског друштва у контексту европских интеграџија и глобализације” (179039) финансираног од стране Министарства просвете, науке и технолоџског развоја, који се реализује у Институту друштвених наука у Београду.

Увод

Иако су жене у многим земљама већ имале право гласа и право да се кандидују на изборима, научници су још средином прошлог века документовали њихову подзаступљеност на политичким функцијама (Duverger 1955; Kirkpatrick 1974).² У последње две деценије бележи се нагли скок инзересовања за истраживање ове појаве, који је делимично подстакнут и порастом учешћа жена у политичким институцијама. Нарочито је приметно повећање броја изабраних представница у парламентима у појединим регионима света (Inter-Parliamentary Union, 2014).

Партиципација жена у парламентарном животу је сложен и мултидимензионалан процес, који се мора посматрати на три различита структурна нивоа. На институционалном нивоу као промовисање родне свести и формирање представничких тела пријемчивих за жене. У домену репрезентације као континуирани избор жена у парламент, подстицање њихове кандидатуре и промовисање родне једнакости у изборном законодавству. И коначно, на дискурзивном нивоу, кроз промене у парламентарном и политичком језику, јавном обраћању и медијској репрезентацији жена.

Истраживањима партиципације и репрезентације жена у парламенту највише су се до сада бавили аутори и ауторке англосаксонског говорног подручја. Резултати потврђују да већи број жена у парламенту утиче на квалитет јавних политика и може да допринесе бржем усвајању механизма неопходних за успостављање родне равноправности (O'Regan, 2000). Интервјуи са изабраним парламентарним представницима од јужне и северне Америке до Европе, потврђују да жене више вреднују проблеме људских права, родне равноправности, бриге о породици, здравствене и социјалне политике, него што то чине мушкарци (Campbell 2004, 41). Оне такође могу да утичу и на промену политичке културе у парламенту, на промену страначке политике, слике коју одређена партија има у јавносрти и у крајњој линији на састав кабинета владе (Lovenduski, Norris 2003, 99). Компаративна истраживања у великом броју земаља показују да дескриптивна репрезентација жена у парламенту остварује значајан учинак у креирању родно сензитивне социјалне политике, која подразумева већа издвајања из државног буџета за квалитетнију политику старања (Schwindt-Bayer, Mishler 2005, 407). Китилсон је у систематичној анализи присуства жена у парламентима 19 развијених демократских земаља од 1970. до 2000. године дошла до закључка да већи број посланица заиста доприноси изгласавању бољих регулатива у политици по-

² Нови Зеланд је 1893. био прва земља која је женама дала право гласа, а Финска је прва држава која је 1906. године усвојила оба демократска права за жене – да бирају и да буду биране на изборима. У 21. веку 95 земаља гарантује женама оба фундаментална права демократског друштва.

родилског и материнског одсуства (Kittilson 2008, 332). Док су други истраживачи утврдили да већи број жена у парламенту доприноси изгласавању закона који се тичу запослености жена, бољих плата и смањења разлика у зарадама (Kittilson 2008, 324).

Досадашња теоријска расправа о политичком представништву жена се темељи превасходно на постојању специфично женског искуства из којег произлази женски политички интерес, који по схватању већине аутора могу заступати само жене (Campbell, 2004; Childs, 2008) Конституисање жена као политичког субјекта отежава њихова изразита идејна и идеолошка хетерогеност, која додатно бива оптерећена чињеницом да никада није до краја разјашњено питање женског политичког интереса (Celis, 2006). Одатле произилази немогућност стварања шире платформе за политичку мобилизацију жена и артикулацију женских интереса као таквих (Siročić, Sutlović 2013, 36-37).

Ограничења политичке партиципације

Пре двадесетак година је установљено да је синдром “стакленог плафона”, који подразумева невидљиву, али готово непробојну границу која жене у професионалном животу дели од утицајних позиција и стварног напретка у каријери, главни разлог малог броја жена укључених у политику (Lorber 1994, 227). Жене не могу да напредују у каријери због невидљивих вештачких баријера, које почивају на стереотипима и предрасудама у ставовима и схватањима и нису везане само за врх пирамиде моћи, већ и за средишње управљачке позиције, посебно кад је реч о мањинским групама. Према фокусу истраживања могу се издвојити три групе препрека за политичку партиципацију жена (Siročić, Sutlović 2013, 44). Већина истраживача усмерава пажњу на политички систем, институционалне и правне механизме, питање њихове пропусности и унапређење функционалности (Caul 1999; Childs 2008; Matland 2010; Krook 2010; Kittilson 2008; 2010; 2011). Знатно мање заступљену групу представљају аутори који се фокусирају на социо-економске препреке, материјалне услове и шири друштвени контекст. (Walby 1990, 2005; Verba, Burns, Schlozman 1997; Phillips 1999). Трећу скупину чине они који разматрају идеолошко-психолошке баријере, патријархалне културне обрасце, традиционалне родне улоге, самопоуздање, амбицију и жељу жена да се баве политиком (Norris, Inglehart 2003; Lovenduski 2005; Wolbrecht, Campbell 2007; Lawless, Fox 2007; 2008; 2010; 2013).

Низак ниво учешћа жена у политичком и јавном животу је последица, у првом реду, социо-економских услова, полне сегрегације на тржишту рада, разлика у зарадама и феминизације сиромаштва. Затим, дис/баланс између радних и породичних обавеза, неплаћени рад и економија старања у домаћинству, учешће у сивој економији и “грозтука” оптерећеност, као и смањење помоћи социјалне

државе, представљају по важности другу скупину социјалних фактора. Трећа и не мање значајна група су образовање, професионална припадност и социјални капитал. Истраживања потврђују да земље са већим издвајањима из буџета за јавну потрошњу, посебно за образовање, имају и већи број жена у политици (Leinert Novosel 1999,13). Самостална и висококвалификована и техничка занимања, попут лекара и адвоката, као и административна и руководећа занимања, показују велику корелацију с бројем жена у парламенту. Наведене корелације упућују на значај и инструментализацију социјалног капитала које поменути професије са собом носе, као и на њихову класну позиционираност у друштву. Жене које се кандидују за политичке функције углавном потичу из редова запослене и високо образоване популације, и све више из политички проходних занимања, у сектору правосуђа, бизниса и образовања (Lawless, Fox 2010, 315). Повећање учешћа жена у извршним одборима великих корпорација, банака, осигуравајућих компанија и телекомуникационих фирми представља главни предуслов за пораст њиховог утицаја и у представничким телима демократских институција. Истраживање утицаја броја жена на менаџерским и управљачким позицијама и политичке идеологије парламентарних партија на партиципацију жена у више европских земаља, потврђује да ови фактори, уз пропорционални тип изборног система и традицију права жена да гласају и буду биране на изборима, представљају главне детерминанте политичке репрезентације (Stockemer 2008, 71). Сви остали фактори су се показали као мање значајни или ирелевантни.

У политичкој теорији се пропорционални изборни систем сматра круцијалним фактором за регрутовање већег броја жена у скупштини (Matland 1998; Пајванчић 2012). За ове изборне системе карактеристично је кандидовање по листима и избор већег броја посланика у једној изборној јединици, чиме се остварују реалнији изгледи да ће састав парламента одразити равномернију заступљеност оба пола. Такође и затворене и строго структуриране кандидатске листе, на којима је резервисано треће место и потом свако наредно треће место, у случају ако је квота утврђена на најмање 30% за кандидате мање заступљеног пола (двострука квота на листи), пружају веће изгледе женама у утакмици за освајање посланичких мандата (Пајванчић 2012). Потом, неопходно је поштовање правила да се мандати које је освојила кандидатска листа додељују по редоследу по коме су имена кандидата наведена на листи, и да се приликом замене посланика коме је, из различитих разлога престао мандат, а који представља мање заступљени пол, мандат додељује такође кандидату мање заступљеног пола (трострука квота) (Пајванчић 2012).

Значајне предикторе присуства жена у скупштини представљају и ниво партијске компетитивности, односно број партија у скупштини и њихове идеолошке различитости. Међутим, сви се слажу да је процес селекције, номиновања и кан-

дидовања за политичке функције од стране политичких партија и подршка од стране лидера странака, други политички фактор по важности у промовисању партиципације жена. Политичко знање и искуство играју значајну улогу јер одређују степен политичке компетенције и ефикасности, битних предпоставки партиципације и добре политичке репрезентације. Што је виши ниво знања, виши је и степен политичке партиципације (Burns, Schlozman, Verba 2001; Verba, Schlozman, Brady 1995). На основу студије изборног понашања у Сједињеним Америчким државама, од 1984. до 2000. године, утврђено је да што је виши ниво знања то су родне разлике мање у погледу гласачке културе, учешћа у кампањама, политичким скуповима и кандидовања за представничку функцију (Ondercin, Jones-White 2011, 675). Опште је место да су мушкарци политички образованији и боље информисани од жена, односно да њихово политичко искуство условљава другачије политичко знање. Ове разлике нису увек јако изражене, али су константне и дугорочне и представљају важан ограничавајући фактор када је у питању политичка партиципација жена. Родне разлике у погледу интереса за политику и информисаности рефлектују историјску удаљеност жена из јавног живота, и темеље се на разлици у доживљавању политике као професије и ефектима групне припадности или чланства у политичкој организацији. Из различитог квалитета знања произилазе и одређене политичке преференције и приоритети, који се формирају кроз процес политичке социјализације и директно утичу на процес формирања и обликовања политичког идентитета појединца (Чичкарић 2005; 2006).

По мишљењу једног броја аутора, психолошки фактори као што су недостатак самопоуздања, амбиције и компетенције жена да се кандидују за политичку функцију, пресудно утичу на одлуку да се укључе у изборну утакмицу (Lawless, Fox 2007, 148). И жене и мушкарци се ослањају на исте факторе када процењују успешност кандидата, али жене ређе сматрају да испуњавају те критеријуме. Сумњају у своје способности, знање и искуство и ретко добијају партијску подршку (Lawless, Fox 2007, 85, 97). Ови налази су значајни због тога што указују да женама, иако поседују исте квалификације, образовање и социјални капитал као мушкарци, пре свега недостају самопоуздање и амбиција, жеља да ризикују и да се такмиче (Fox, Lawless 2011, 59). Чак и жене које имају добре политичке везе и у Демократској и Републиканској странци нису спремне да се више пута кандидују и освоје подршку бирача (Fox, Lawless 2010, 322).

Нова студија са Унивезитета Хелмут Шмит из Хамбурга бележи да жене показују интересовање да буду лидерке, али се ретко усуђују да то чине, јер у поређењу с мушкарцима, имају веће блокаде када треба да пројектују своју моћ (Felfe 2013). Жене сумњају у себе чак и кад имају 95 % квалификација потребних за неки положај. Овај психолошки феномен назван “ефекат Трнове Ружице”

огледа се у чекању, а не у тражењу прилика у животу. Друге две грешке које жене често чине јесу избегавање да играју “игрице”, којима мушкарци у професионалном свету одмеравају своје могућности и да негују мреже неформалних контаката (изласци с колегама у кафану, одржавање контаката с познаницима из школе и са студија, колегама из струке). Искуство показује да о унапређењу, запошљавању и функцијама често одлучују неформални контакти.

Мушкарци и жене се разликују према калкулацији добитака и губитака везаних за политичку кандидатуру. Жене много чешће одустају од трке за освајањем места у парламенту, сматрајући да ће изгубити битку. У питању је традиционални патријархални образац социјализације које се генерацијски репродукује и који упркос напретку положаја жене у друштву, и даље истрајава. Снагу социјализацијског ефекта потврђује и најновије истраживање већ поменутих аутора, међу студентском популацијом у Сједињеним Америчким државама, где је идентификовано пет социјализацијских фактора који утичу на формирање родних разлика у обрасцима политичке партиципације (Lawless, Fox 2013, 6). Младићи се чешће у процесу породичне социјализације упознају са могућностима професионалне каријере у политици. Они се знатно чешће у организованим спортским активностима такмиче и побеђују. Студенткиње су слабије информисане кроз медије и ређе дискутују о политици у породици и међу вршњацима. Знатно ређе добијају подршку породице да се кандидују за политичке функције, и чешће мисле да нису квалификоване да се баве тим послом. Ове се разлике успостављају знатно пре него што одрасту и стекну право да гласају на изборима и резултат су процеса социјализације који се одвија још у детињству.³

Када је реч о врсти политичког активизма, жене су више заинтересоване за активности оријентисане према конкретном поводу, као што је потписивање петиција или бојкот одређених производа из етичких разлога (Lovenduski, Norris, 2003). Ређе се одлучују за чланство у странкама, учешће у политичким кампањама, донирање и волонтирање у прикупљању средстава за кандидовање. Иако су боље социјално повезане, жене више времена проводе у неформалној комуникацији и активностима, а мање у свим видовима удруживања, од друштвених асоцијација до формалних политичких организација.

Према теоријама руковођења идентификоване су две врсте женског лидерства. Прва подразумева жену која се понаша као мушкарац, што изазива углавном контрадикторне реакције. И другу, која инсистира на квалитету разлике из-

³ Ови налази се поклапају са резултатима једног ранијег истраживања које сам спровела међу средњошколцима и њиховим родитељима у Београду, где је такође установљено да је родна социјализација у породици од кључног значаја за обликовање политичког идентитета жена. Посебно је идентификован утицај мајке на однос и ставове ћерки према активизму и активитету, где се модел политичке партиципације линеарно наслеђује (Чичкарић 2005, 20).

међу мушког и женског лидерства, другачијем приступу људима, односима и проблемима. Сматра се да жене шаљу другачије поруке него што то чине мушкарци. Идентификовано је пет димензија женског политичког стила које укључују политичке тврдње утемељене на конкретном искуству; говор који истиче важност односа међу људима; говор којим се изражава да је моћ само начин да се нешто промени и да се дели са другима; холистички приступ политици и стављање типично женских тема у први план дискусије (Blankenship, Robinson 1995, 353). Мушкарци и жене се разликују и према радним карактеристикама, односно према мотивацији, приступу, грешкама, преговарању и начину решавања проблема (Pološki Vokić, Bulat 2013, 7). Жене се оријентишу на процесе и међуљудске односе, а мушкарци на задатке и резултате. Жене брину о томе како људи третирају једни друге, док су мушкарци усредсређени на реализацију и остварење циља. Мушкарци нерадо признају грешке, док жене сматрају да је грешити природно. Жене проблеме решавају интуитивно, док мушкарци чешће одлучују рационално и аналитични. Жене разговарају у циљу склапања друштвених контаката, док мушкарци настоје да реше проблеме, прикупе информације, постигну неки циљ и настоје да саветују и да се хвале шта су постигли. Жене су за разлику од мушкараца активни слушаачи у разговору. Мушкараце првенствено мотивишу екстринзични чиниоци као што су новац, признање, моћ, статус, углед, напредовање, док жене мотивацију налазе међу интринзичним факторима попут друштвених контаката, помагања другима да задовоље своје потребе, сарадње са другим људима, самоиспуњења и задовољства послом. Наведене психолошке и културолошке димензије детерминишу стил понашања и начин политичког деловања жена.

Динамика партијске селекције

Бројни су фактори који утичу на то да се питање родне равноправности у политичким странкама различито интерпретира. Најприсутнији су контекстуални и идеолошки, који се односе на различито дефинисање положаја жена унутар страначке агенде, владајућу климу по питању родне равноправности и поштовања људских права, степен друштвеног развоја и политичких слобода. Затим, по распрострањености долазе организациони фактори, који се тичу унутрашњег устројства странака, начина на који се бира руководство, да ли постоје унутрашње женске групе за притисак и лобирање и да ли су страначке лидерке видљиве на местима одлучивања. Следећи по важности су институционално-правни, који обухватају тип изборног система, законски и уставни оквир и прописане квоте, на националном и/или страначком нивоу. Материјални и индивидуално-психолошки фактори имају знатно мање уплива у страначку агенду. Врло често су жене у партијама активне током предизборних кампања, али када дође до но-

минације кандидата и дељења мандата, нису заступљене у одговарајућем броју. Сматра се да на селекцију кандидата највише утичу неформални односи који су утемељени у маскулинизованој политичкој култури, који омогућавају да се политичка моћ жена држи константно на ниском нивоу. Уосталом, политичке странке су дуго у историји биле патријархално устројене организације, које су игнорисале интересе и захтеве жена.

Значајан део литературе у овој области је посвећен истраживању различитих политичких каријера мушкараца и жена. Најчешћи кандидати на изборима су мушкарци из средње класе, око педесет година старости, који већ имају одређено политичко искуство. Процес селекције и номинације кандидата у политичким странкама укључује политички контекст, који подразумева правни оквир, изборни систем и страначки живот; затим правила и процедуре који одређују процес регрутације; а потом и понуду и тражњу, однос између жеља аспираната и захтева партије. Поступак кандидовања се одвија знатно пре избора, у политичким партијама, где су мерила за избор кандидата под доминацијом мушкараца. Поједини аутори сматрају да је за разумевање процеса политичке регрутације жена од круцијалног значаја модел понуде и тражње на политичком тржишту, где понуда укључује индивидуалне ресурсе и мотивацију, а тражња партијску селекцију и номинавање (Norris, Lovenduski 1995). Потребне квалификације обухватају ниво образовања, партијски рад, правно искуство, говорничке способности, финансијска средства, политичке везе и организационе способности. Кључан је еквилибријум између ове две групе фактора, где импетус за већом мотивацијом и ресурсима треба да крене од самих жена, док се од партијске елите очекује да усвоји и примењује мере у циљу повећања, како броја жена кандидата, тако и броја жена у врху страначке хијерархије. Критичари овог модела сматрају да политичко тржиште, за разлику од економског, не функционише тако што се једноставно успоставља равнотежа понуде и тражње. Родна идеологија има јак уплив на понуду и тражњу, жене су вештачки потиснуте, о чему говори и подзаступљеност жена на свим нивоима одлучивања. Дескриптивна репрезентација варира зависно од земље и партијског система. Динамику понуде и тражње диктира владајући политички контекст, тачније структурални услови, али понекад и нове и неочекиване прилике (Krook 2010, 166). Породичне везе могу знатно да олакшају кандидатуру жена, али су то по правилу жене или ћерке високо профилисаних политичара, који су били или су још увек на власти. На овај начин оне надокнађују недостатак ресурса и различитих мрежа подршке које имају мушкарци, посебно за финансирање политичких кампања у предизборној трци.

Утицај политичких странака на кандидовање жена зависи од интеракције како унутарпартијских, тако и изванпартијских услова. Једна новија компаративна анализа праксе 57 политичких партија у западноевропским земљама, показује да

је партијско понашање у погледу равномерне заступљености оба пола условљено и унутрашњим и спољашњим факторима (Liliefeldt 2012, 197). Три унутарпартијска фактора - селекција кандидата, партијска магнитуда и партијска идеологија и два ванпартијска - страначка конкуренција и присуство жена у јавности – су од кључне важности за успостављање родног баланса. На пример, велике партије могу да укључе жене на изборне листе, јер оне, иако нису позиционирани у врху, имају шансе да буду изабране. Такође, једино левичарске и зелене партије кандидују више жена за представничке функције и тиме доприносе да питања везана за положај жена и родне једнакости дођу на дневни ред у раду парламената. Међутим, у већини земаља политичке партије не чине довољно у промоцији родног баланса у репрезентативним институцијама. Једино у Скандинавији политичке странке консеквентно испуњавају своју функцију коришћењем квотног система као мере за подизање нивоа женске политичке партиципације.

Већина аутора се слаже да су политичке партије кључни актери у процесу дискриминације жена, због тога што не дозвољавају да буду изабране у већем броју на политичке функције (Murray 2008, 550). Партије се не понашају објективно и не препознају довољно добро који кандидати имају највеће шансе да буду изабрани. Често су спремне и да плате већу цену само да би мушки кандидати победили. Сматра се да жене не могу да обезбеде одговарајућу финансијску подршку. Истраживања потврђују постојање дискриминаторског понашања код партијских лидера, те се сматра да докле год мушкарци буду представљали већину партијске елите, жене неће моћи да остваре дескриптивну репрезентацију (Krook 2010, 159). Када је реч о лидерским позицијама, жене у свега 11% случајева заузимају руководећа места у политичким партијама у свету. Истраживање понашања чланова политичких партија у Европи потврдило је да је пропорција жена у вођству политичких странака у корелацији са бројем жена изабраних у парламенте (Kittilson 2006, 37). Више жена на лидерским позицијама у странци омогућава и већу проходност на водећа места у институцијама у којима се доносе одлуке.

Два аспекта у функционисању страначке структуре су од значаја за кандидовање жена - централизација одлучивања и институционализација правила. Централизовано доношење одлука може да омогући већу заступљеност жена, али не увек. Покровитељски системи немају транспарентна правила селекције кандидата и ауторитет који доноси одлуке, док су бирократизовани базирани на стандардизованим правилима и легализму. У овим потоњим жене имају веће шансе да буду изабране, посебно ако их странке подстичу у процесу селекције и номинације кандидата (Saul 1999, 80). Постоји мишљење да у демократским друштвима већи број жена у парламентима произилази из промене њиховог положаја у партијским организацијама (Lovenduski, 2005: 145). Међутим, иако већина

партија има све више жена у својим редовима, њихова партиципација је ограничена и оне немају утицаја у доношењу значајних одлука. На пример, свега 15 % партија у свету регуларно додељује средства за повећање партиципације жена и спровођење маханизма родне равноправности. Једино латиноамеричке државе, Бразил, Костарика, Мексико и Панама имају законску обавезу да партије морају да уступе део средстава која добијају од јавних фондова за обучавање и промоцију политичке партиципације жена. То је резултирало тиме да је знатно већи број жена кандидован на изборним листама (IDEA, 2013).

Анализа компаративних карактеристика 135 лидера, оба пола, на локалном и националном нивоу у Канади, од 1980. до 2005. године, потврђује да су скоро све партије политичког спектра мање наклоњене лидеркама, осим левичарских странака које више од осталих прихватају женско вођство (O'Neill, Stewart 2009, 752). Мушкарци се дуже задржавају на лидерским функцијама, чешће се поново кандидују и чешће побеђују у трци за руководеће место. Истраживање није потврдило да су варијабле образовања и запослености жена од кључне важности за избор на лидерско место. Међутим, треба нагласити да капацитет за мобилност представља компаративну предност мушкараца, јер омогућује бољи приступ ресурсима. Истраживање спроведено међу администрацијом у пет америчких држава потврдило је да су шансе да жене у каријери напредују до уласка у Конгрес знатно умањене у односу на мушкарце (Magiani 2008, 304). Родне разлике које коче напредак у каријери су идентификоване у професионалном миљеу и породичној ситуацији. Жене улазе у политику у познијим годинама и ређе потичу из професија везаних за право и економију. Самим тим су им ресурси и шансе за напредовањем ограничени. Међутим, пораст броја жена у државним администрацијама свакако повећава изгледе и за веће учешће у политици на федералном нивоу. Каријерна путања жена најчешће почиње партиципацијом на нижим политичким нивоима, што доводи до акумулације знања, искуства и ресурса неопходних за даље прогресивно напредовање на политичкој лествици.

Механизми који значајно повећавају заступљености жена су квотна правила и кључни актери или изразито активне жене, које када заузму одређене позиције, постају прихватљивије као кандидати за политичке функције и могу да инсистирају на већој заступљености жена. Чињеница да мандат политичарки произлази из припадности политичкој странци која их је кандидовала, а њихов легитимитет из избора, а не њихове полне припадности, стално их држи у амбивалентној ситуацији и расцепу између страначке политике и потребе заговарања идеја која су им суштински заиста важне. Због тога се дешава да жене у политичким странкама нерадо примају критику која долази из женских организација цивилног друштва и често се стављају у позицију бранитељица интереса својих партија, иако се не слажу са страначким ставовима. Прописане квоте помажу да

се осигура критична маса жена, која омогућује да се њихов глас чује. Међутим, последице за политичке странке које не поштују квоте могу бити различите. Неке земље немају предвиђене санкције, у неким награђују политичке странке додатним финансијским средствима ако испоштују квоту, док у неким кажњавају странке финансијски или путем одбијања неважећих листа. Најделотворније су оне квоте које се односе на распоред на изборним листама или на мандате у представничким телима, а непоштовање тог правила се санкционише одбијањем листе.

Данска, Норвешка и Шведска су познате као земље које су се највише приближиле идеалу уравнотежене политичке партиципације мушкараца и жена, а ниједна од њих не користи уставне или законске квоте. У овим земљама се квота систем примењује у политичким странкама већ 30 година. Успех скандинавских квотних система се приписује пропорционалном изборном систему, егалитаристичкој политичкој култури, активистичком потенцијалу жена и феминистичким организацијама које врше притисак на институционалну политику. Илустративан је пример Шведске, где већина политичких партија користи *zipper* листе на којима се мушкарци и жене смењују, а резултат је 45.3 % жена међу парламентарним представницима. Супротан пример је парламентарна ситуација у Француској, где се заступљеност жена није драстично повећала ни након доношења паритетног закона на националном нивоу. Показало се да су странке и даље неспремне да поштују такве одредбе. На локалном и регионалном нивоу жене су оствариле бројчано највећи успех, али будући да нису постојале одредбе о позиционирању кандидата, нису успеле да се изборе за боља места. Главни разлози су двокружни већински изборни систем, унутар којег је много теже применити паритетне одредбе и одлука већих странака да новчане казне представљају мању штету него позиционирање жена на истакнутим местима. Чак и кад су биле номиноване као кандидаткиње, то је углавном било тамо где странка није очекивала победу.

Жене могу да допринесу обликовању политичке платформе, промене садржаја партијске агенде и већ установљена правила страначке процедуре. Уз значајну финансијску подршку, жене могу бити успешни кандидати који побеђују своје мушке против-кандидате на изборима за политичке функције. Такође, могу да играју значајну улогу у политичким кампањама и мобилизацији подршке за кандидате партија у којима делују. Дobar пример успешних политичких каријера су биографије светских лидерки Елен Џонсон Сирлиф (Либериа), Мишел Башеле (Чиле), Ангеле Меркел (Немачка), Тарје Халонен (Финска), које су уз помоћ одређених предуслова у политичком животу тих земаља успеле да освоје позиције у самом врху власти (Tripp 2008, 473). Избор ових жена на највише поли-

тичке функције говори много о промени природе саме политике и промени политичких прилика у овим земљама. Или се то догађало након завршетка сукоба у Либерiji, или пада Берлинског зида и уједињена две Немачке, или након институционалних и изборних реформи у Финској. У Либерiji и Чилеу је забележен висок степен активизма и излазности жена на изборе и у јавности префериран нови стил борбе против корупције, који је био препознат у женском лидерству. Ниједна од наведених политичарки није имала типичан пут за лидерски профил. Чилеанска политичарка не потиче из елитне друштвене структуре, као друге лидерке у Латинској Америци, социјалисткиња и агностик у католичкој земљи и разведена мајка троје деце. Ангела Меркел је научница и као аутсајдер из источне Немачке и протестанткиња напредовала је на лествици католичке партије из западне Немачке. Финкиња је у време избора за председницу била самохрана мајка, и имала је дугу каријеру у синдикалној делатности и невладином сектору. Председница Либерије је некада била министарка финансија, а данас је разведена бака.

Род треба да функционише као процес унутар институција, а питања традиционално везана за жене и приватан живот, да постану део опште политике и добију статус јавних проблема. Међутим, ородњавање институција треба схватити озбиљније од пуког постављања жена на више положаје у државном и јавном сектору, јер то није гаранција да ће се поштовати једнака права у доношењу одлука. Ородњавање институција пре свега значи ородњавање политичке елите и спроводи се на два начина. Кроз актере у институцијама чији се програми фокусирају на жене, где је управљање само један сегмент, поред насиља у породици, микро-кредита, женског здравља и сличних тема. Управљање укључује родну сензитивизацију судства, подршку и тренинг за изабране представнице у локалним управљачким структурама. Други облик ородњавања подразумева да не постоји посебно тело за женска питања, али се родна тематика провлачи кроз све пројекте у институцијама, укључујући и управљање. Женска и родна питања треба да су интегрисана у све програме, истраживања и едукацију. Овај облик ородњавања институција подразумева виши степен родне сензитивности и свести запослених.

ЛИТЕРАТУРА

- Blankenship, Jane, Robson, Deborah C. 1995. "A „Feminine Style“ in Women’s Political Discourse: An Exploratory Essay". *Communication Quarterly*. 43 (3): 353-366.
- Burns, Nancy, Schlozman, Kay Lehman, Verba, Sidney. 2001. *Private Roots of Public Action Gender, Equality, and Political Participation*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Campbell, Rosie. 2004. "Gender, Ideology and Issue Preference: Is There such a Thing as a Political Women’s Interest in Britain?". *The British Journal of Politics and International Relation*. 6: 20–44.
- Caul, Miki. 1999. "Women’s Representation in Parliament: The Role of Political Parties". *Party Politics*. 5 (1): 79-98.
- Celis, K. 2006. "Substantive Representation of Women: The Representation of Women’s Interest and the Impact of Descriptive Representation in the Belgian Parliament (1900-1979)". *Journal of Women, Politics and Policy*. 28 (2): 85-114.
- Childs, Sarah. 2008. *Women and British Party Politics. Descriptive, Substantive and Symbolic Representation*. London. New York: Routledge.
- Чичкарић, Лилијана. 2005. "Политички идентитет из родне перспективе". *Genero*. 6-7: 9-26.
- Duverger, Maurice. 1955. *The Political Role of Women*. UNESCO.
- Felfe, Jerg et al. 2013. *Leadership Judgement Indikator*. Bern: Verlag Hans Huber.
- Fox, Richard, Lawless, Jennifer. 2010. "If Only They’d Ask: Gender, Recruitment, and Political Ambition". *The Journal of Politics*. 72 (2): 310–326.
- Fox, Richard, Lawless, Jennifer. 2011. "Gendered Perceptions and Political Candidacies: A Central Barrier to Women’s Equality in Electoral Politics". *American Journal of Political Science*. 55 (1): 59–73.
- IDEA. 2013. *Banking on Parity: Democratizing the Political System in Latin America*. <http://www.idea.int/publications/banking-on-parity/index.cfm> 20.04.2014.
- Inglehart, Richard, Norris, Pippa. 2003. *Rising Tide*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Inter-Parliamentary Union. 2014. *Women in Parliaments by Regions*. Geneva, Switzerland. <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm> 15.01.2014.
- Kirkpatrick, Jeanne. 1974. *Political Woman*. New York: Basic Books.
- Kittilson, Miki Caul. 2006. *Challenging Parties, Changing Parliaments: Women and Elected Office in Contemporary Western Europe*. Columbus: Ohio State University Press.
- Kittilson, Miki Caul. 2008. "Representing Women: The Adoption of Family Leave in Comparative Perspective". *The Journal of Politics*. 70 (2): 323–334.
- Kittilson, Miki Caul. 2010. "Comparing Gender, Institutions and Political Behavior: Toward an Integrated Theoretical Framework!". *Perspectives on Politics*. 8 (1): 217-222.
- Kittilson, Miki Caul. 2011. "Women, Parties and Platforms in Postindustrial Democracies". *Party Politics*. 17(1): 66–92.
- Krook, Mona Lena. 2010. "Why Are Fewer Women than Men Elected? Gender and the Dynamics of Candidate Selection!". *Political Studies Review*. 8: 155–168.

- Lawless, Jennifer, Fox, Richard. 2007. *It Takes a Candidate. Why Women Don't Run for Office?* Cambridge University Press: Cambridge.
- Lawless, Jennifer, Pearson, Kathrin. 2008. "The Primary Reason for Women's Underrepresentation? Reevaluating the Conventional Wisdom". *The Journal of Politics*. 70 (1): 67–82.
- Lawless, Jennifer, Fox, Richard. 2013. *Girls Just Wanna Not Run. The Gender Gap in Young Americans Political Ambition*. American University. Washington D.C.
- Leinert Novosel, Smiljana. 1999. *Žena na pragu 21.stoljeća*. Zagreb: Ženska udruga TOD.
- Liliefeldt Emelie. 2012. "Party and Gender in Western Europe Revisited: A Fuzzy-set Qualitative Comparative Analysis of Gender-Balanced Parliamentary Parties". *Party Politics*. 18(2): 193–214.
- Lorber, Judith. 1994. *Paradoxes of Gender*. New Haven and London: Yale University Press.
- Lovenduski, Joni, Norris, Pippa. 2003. "Westminster Women: the Politics of Presence". *Political Studies*. 51: 84–102.
- Lovenduski, Joni. 2005. *Feminizing Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Mariani, Mack David. 2008. "A Gendered Pipeline? The Advancement of State Legislators to Congress in Five States". *Politics & Gender*. 4: 285–308.
- Matland, Richard. 1998. "Women's Representation in National Legislatures: Developed and Developing Countries". *Legislative Studies Quarterly*. 23(1): 109–125.
- Matland, Richard. 2010. "Structuring Representation. Women's Access to Political Power Across the World". *Harvard International Review*. 46–50.
- Matland, Richard, Montgomery, Kathleen. eds. 2003. *Women's Access to Political Power in Post-Communist Europe*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Matland, Richard, Tezcur, Gunes Murat. 2011. "Women as Candidates: An Experimental Study in Turkey". *Politics & Gender*. 7: 365–390.
- Murray, Rainbow. 2008. "The Power of Sex and Incumbency. A Longitudinal Study of Electoral Performance in France". *Party Politics*. 14 (5): 539–554.
- Niven, David. 1998. "Party Elites and Women Candidates: The Shape of Bias". *Women & Politics*, 19 (2): 57–80.
- Norris, Pippa, Lovenduski, Joni. 1995. *Political Recruitment: Gender, Race, and Class in the British Parliament*. New York: Cambridge University Press.
- Ondercin, Heather, Jones-White, Daniel. 2011. "Gender Jeopardy: What is the Impact of Gender Differences in Political Knowledge on Political Participation?" *Social Science Quarterly*. 92(3): 675–694.
- O'Neill, Brenda, Stewart, David. 2009. "Gender and Political Party Leadership in Canada". *Party Politics*. 15 (6): 737–757.
- O'Regan, Valerie. 2000. *Gender Matters: Female Policymakers' Influence in Industrialized Nations*. Westport CT: Praeger.
- Пајванчић, Маријана. 2012. "Право на равноправно (равномерно) репрезентовање жена и мушкараца". у Ђорђе Вуковић. ур. *Око избора. Председнички и парламентарни избори: мај 2012*. Центар за слободне изборе и демократију. Национални демократски институт. <http://www.izbornareforma.rs/zbornik> 22.05. 2014.

- Paxton, Pamela, Kunovich, Sheron, Hughes, Michael. 2007. "Gender in Politics". *Annual Review of Sociology*. 33:263-270.
- Phillips, Anne. 1995. *The Politics of Presence*. New York: Oxford University Press.
- Pološki Vokić Nina, Bilat Ivana. 2013. "Što žene lideri unose u politiku –psihološka i radna obilježja, stil vođenja, interesi i perspektive". „1st PAR International Leadership Conference – Women’s Leadership“ u Opatiji, 2012. godine.
- Schwindt-Bayer, Leslie, Mishler, William. 2005. "An Integrated Model of Women’s Representation". *Journal of Politics*. 67 (2): 407–28.
- Stockemer, Daniel. 2008. "Women’s Representation: A Comparison Between Europe and the Americas". *Politics*. 28 (2): 65–73.
- Tripp, Aili Mari. 2008. "What Does the Rising Tide of Women in Executive Office Mean?" *Politics & Gender*. 4: 473–519.
- Verba, Sidney, Schlozman, Kay Lehman, Brady, Henry. 1995. *Voice and Equality*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Verba, Sidney, Burns, Nancy and Schlozman, Kay Lehman. 1997. "Knowing and Caring about Politics: Gender and Political Engagement". *Journal of Politics*. 59: 1051-1072.
- Walby, Sylvia. 1990. *Theorizing Patriarchy*. Oxford. Cambridge: Blackwell.
- Walby, Sylvia. 2005. *Rodne preobrazbe*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Wolbrecht, Christina, Campbell, David E. 2007. "Leading by Example: Female Members of Parliament as Political Role Models". *American Journal of Political Science*. 51 (4): 921– 939.

Lilijana Čičkarić
Institute of Social Sciences
Belgrade

Summary

WOMEN'S PARTICIPATION IN PARLIAMENT – “GLASS CEILING” SYNDROME AND PARTY SELECTION

The impact of “glass ceiling” syndrome and party selection on participation of women in parliament and other political institutions are examined in this article. “Glass ceiling” syndrome, which means invisible, but almost impenetrable border that women face in professional life, keeping them away from positions of influence and progress in career, is the main reason for the small number of women involved in politics. According to the focus of the research, there are three groups of barriers to women's political participation. Most researchers examine the influence of the political system, institutional and legal mechanisms, the question of their transparency and functional improvement. Significantly less frequent approach came from authors who are concentrated on the social and economic barriers, financial conditions and the broader social context. The third group consists of those who are considering the ideological and psychological barriers, patriarchal cultural patterns, traditional gender roles, self-confidence, ambition and women's desire to be involved in politics.

Political parties are key actors in the process of discrimination against women, because they do not allow them to be selected in a number of political functions. There are many factors that determine that the issue of gender equality is variously interpreted in political parties. The most present are contextual and ideological factors, referring to a different definition of the status of women on the political agenda, the social climate in terms of gender equality and respect for human rights, the level of social development and political freedom. Then come organizational factors pertaining to the structure of parties, the manner in which the leadership is elected, whether there are internal women's pressure groups and lobbying, and are women leaders are visible on high positions in decision-making process. Finally, there are institutional-legal factors, which include the type of electoral system, the legal and constitutional framework and the prescribed quotas on national and / or party level.

Key Words: women, political participation, parliament, party selection.